

tudomásul később a művészettörténelem s akik valóban új korszakot is nyitottak a magyar festészet történetében.

Thorma János is közéjük tartozott, sőt alapító tag volt, de szelleme sehogysem tudott hozzájuk simulni. Hiába kért részt harcaikból, hiába állt soraik közé, eredendő tulajdonságai magányra kárhóztatták. Míg társai: Iványi Grünwald, Réti István, de különösen Ferenczy Károly, aki a modern magyar festészet egyik nagy mestere lett — teljes érdeklődésükkel a természet felé fordultak s azon voltak, hogy a látott világot minél egységesebben adják vissza, feláldozva a képegységnek minden irodalmi vagy történelmi elemet, ő minduntalan elkalandozott. Egyszer Petőfit és Szendrey Juliát akarta megörökíteni, a *Szeptember végén-é*, máskor a *Talpra Magyar-t* vagy épp a *Rákóczi-indulót* próbálta megfesteni. Pedig közben az idő ugyancsak eljárt az ilyen festészet felett; maga a közvélemény is megváltozott és azt az irodalmi és történelmi nevelésű nemzedéket, mely a képet csak a mesén keresztül tudta ugyanogy megközelíteni, felváltotta egy új, erősen naturalisztikus felfogású nemzedék, amely a festészetben épp az irodalmat tagadta meg. Thormát mind sűrűbben érte a szinpadiasság vádja, míg a festők azt fájlalták, hogy nem mindennapi képességeit ilyen látványos képekre fordítja. Maga is érezte ezt és mindent elkövetett, hogy kikerüljön történelmi zsákuccájából. Volt idő, amikor már-már sikerült neki. Az *Ujoncok* című képében, amelyik most a Szépművészeti Múzeumban lóg, eljutott a napfény égő tüzéhez, az atmoszféra festéshez, magához a festőiséghez, mely nem az elbeszélte témából, hanem a motivumból, a megfigyelt, az életben végbemenő festői történésekből fakad. De ez az erőfeszítés sem tudta megszabadítani önmagától.

Thorma nem tudott csak festő lenni, nem elégítette ki a pusztá festői szemlélődés, neki dráma kellett, felfokozott cselekmény, amin kitombolhassa magát és nem a köznapi élet tényeinek természettudományos megfigyelése. Visszatért történelmi képeihez s vele összes tévedéseire. Visszahúzódott. A véletlennek s a kikerülhetetlen szükségszerűségnek fatális találkozása lassan-lassan felőrölték erejét. Vidéki magánya és kudarcából táplálkozó beteges bizalmatlansága tökéletessé tették izoláltságát. Az utolsó tizenöt évben alig lehetett hallani róla valamit. S mikor 1937 május havában a *Barabás Céh* Erdélyi Kiállításán szembeke-rültem képeivel, szótlán megdöbbenéssel álltam előttük. A tragédia itt vált teljessé. Thorma János feladta önmagát és megpróbált „csak” impresszionista képeket festeni akkor, amikor az impresszionizmus már rég- gesrég halott volt.

És mindezek után Thorma János — tévedéseivel, nagy akarásaival, hibáival és erényeivel — a modern magyar festészet jelentős alakja, akinek kijár mindaz a tisztelet, ami a szellem küzdelmes életű munkáit megilleti. (*Dési Huber István*)

BITAY ARPAD, aki most aránylag fiatalon (1896—1937) meghalt, a magyar tudóstípus egészen új változatának volt a képviselője. Ezt az új változatot is, mint a többi, a történelem teremtette meg. A történelem járásával nemcsak új csapásokat vág, hanem új összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Bitay ilyen új, nyilvánvalóvá és halaszthatatlanná lett összefüggések tudományos tisztázását vállalta életfeladatául. Erdélyben a románok és magyarok hosszú-hosszú évszázadok óta élnek együtt, tanította a valóság és nagyon elnagyoltan eddig a magyar tudományos kutatás. Az új történelmi helyzet felismerése a multa vonatkozólag is új kutatómunkát igényel s ezzel, a kutató új fajtáját: aki

a két együttélő nép százados multjában az együttélés feltételeinek, figurációinak, összefüggéseinek nyomait keresi és tisztázza. A mai helyes cselekvés feltételezi a mult helyes ismeretét s a mai román-magyar kulturcserre, kulturösszefüggés lehetetlen a cserélők és közeledők közös multjának kimerítő és tudományosan verifikált ismerete nélkül. Bitay ebben a munkában képviselte a tudós jelentős és új változatát. Ő az első magyar, aki eredeti kutatások alapján megírta magyar nyelven a román irodalomtörténetet. Ez azonban csak egyik tette munkájának. Igen sokat elszórt, szanaszét, számos folyóiratba, köztük románnyelvűekbe, ahová viszont a magyarság egy-egy művelődésbeli vonatkozását vagy termékét közvetítette el, nem is említve közel egy évtizeden át tartott előadásait a magyar irodalomról Iorga Nyári Szabadegyetemén. Ez az új tudóstípus Bitayban bizony eddig egyedüli Erdélyben: a szerény tábornak, mely Erdélyben ezen a téren dolgozik nagy veszteség halála s ebben a vonatkozásban nem is annyira az a kérdés, hogy ki lép helyébe, hanem, hogy lép-e valaki olyan, akit mindakét irányban ugyanaz a tudományos készség és tudományos hűség hevit. Ami különben általános tudományos munkamódszerét illeti: az irodalomtudományi pozitivizmus elvét vallotta. Ide kötötte az iskola (a század eleji pesti egyetem) s talán az is, hogy eredetileg nyelvésznek indult. (Egyetemi éveiben a ma divatosabb szellemtudományi iskola — nálunk — még csak a szárnyait bontogatta.) Bitay kutatásaiban sok irányban próbálkozik. Ir történeti, nyelvészeti és irodalomtörténeti munkákat. Egyetemes érdeklődését még akkor sem adja fel, amidőn a fiatalos próbálkozások után figyelme és az adott körülmények, a román-magyar kapcsolatok feldolgozására hívják el. Ebben a vonatkozásban — sokaktól eltérően — nagyon világosan látta, hogy irodalmunk és nyelvünk multja korán sincs kellőképp feltárva. Minden új adat felfedezése — hitte, hirdette — befolyásolhatja a multról alkotott képünket. Életgyakorlata (többévi tanárkodás után az erdélyi Katolikus Státus iskolai előadója lett) csak megerősítették ennek a tudományos munkának a helyes választásában. Tudományos tevékenységén kívül rengeteget fordít: magyarból románra (*Liliumfi* s a mai magyar irodalom számos termékét) és románból magyarra. Sajnos Bitaynak már nem volt ideje nyelvészeti, irodalom- és kulturtörténeti kutatásainak hatalmas anyagát feldolgozni. Pedig állandóan erre készült. Nemes vonása, hogy napjaink számos tudákos és zavaros tudományelmélete közül nem hódolt be egyiknek sem. Ő még tisztelte a valóságot és a pozitivizmust, amelynek a realizmusa ma a különböző álszellemtudományi irányulások szomszédságában egyenesen új fényt kap. (*Bolyai Zoltán*)

KOVÁTS JÓZSEFRŐL irni most, mikor karácsonyra szétküldött írásai még mint közvetlen, élő valóság bukkannak fel itt is, ott is az erdélyi sajtóban, olyan szomorúan és egyedülállóan jellemző. Pedig egy éve már csak bucsuzkodott. Egy hosszú éve mindig a viszont-nem-látás gondolatával nyujtotta sovány, viasszinű kezét elváláskor, egy éve költögették halálhírét részvétlenül, akik nem törődtek vele és riadozva jóbarátai. S ha kisérteties testi megjelenése és egyre gyötrőbb napjai nem is voltak komoly cáfolatnak tekinthetők, hetyke és frivol cáfolat volt írásainak özőne, amit nagybeteg szívével való emberfeletti hadakozásai közben szinte ontott magából. Novellák, cikkek, versek és igazi eleme: képzőművészeti kritikák. Nem hazug bölcsködés-e ezekután azt állítani róla, hogy „megváltás“ volt számára a halál? Nem higvelejű és hajbókoló alakoskodás-e „jobb neki így“-ról szónokolni vele kapcsolatban, aki egyre mélyebben bugó, egyre kétségbeesettebb hangon igenelte az életet? S aki hosszú